

OGLEJSKA LISTINA IZ LETA 1118 O PODELITVI KRSTNE IN POGREBNE PRAVICE ŠESTIM CERKVAM V ŽUPNIJI VODICE

Stane Okoliš

Najstarejši ohranjeni zapisi in prve omembe imen krajev v zgodovinskih virih tako med raziskovalci kot tudi med širšo javnostjo zbudijo več zanimanja in pozornosti kot drugi pisni viri. Njihov pomen je zlasti v človeški naravi, ki tudi v preteklosti išče svoje skrajne meje. Zaradi tega nikoli ne bomo čisto prepričani, da je tisto, kar je za nas tukaj in zdaj najstarejše, takšno tudi v resnici. Možnost naknadnih odkritij je treba navkljub skrbni preiskanosti starih arhivov dopustiti. Nedvoumno pa trdno drži ugotovitev, da je zapisana beseda, posebej iz najstarejših obdobij, eno najbolj pristnih sporočil preteklosti.

Zgodovino je mogoče pisati predvsem na podlagi kritične analize pisnih virov, ki pa jih za osrednje slovensko ozemlje vse do 13. stoletja ni prav veliko. Dvanajsto stoletje je večinoma še precej zavito v temo.¹ Na območjih slovenske poselitve tudi po madžarskih vpadih od sredine 10. stoletja še dolgo ni večjega središča niti posvetne niti cerkvene oblasti, pri katerem bi se iz obdobij splošne nepismenosti lahko ohranili pisani sledovi življenja. Zelo očitno je, da se takrat okrepijo vplivi z nemškega severa, raznolike pravne in druge lastniške posle za ta območja pa sklepajo predvsem blizu političnih in cerkvenih centrov moči v Furlaniji in na Bavarskem, kjer se v notarskih zapisih in v listinah v latinski obliki ohranijo tudi najstarejši zapisi imen slovenskih krajev.

Dva prepisa izvorne listine

Med dokaj redkimi listinami z začetka 12. stoletja je ohranjen prepis listine, v kateri se prvič omenja kar sedem slovenskih krajevnih imen okrog Šmarne gore.² Poleg župnije v Vodica so navedene tudi njej

pripadajoče cerkvice in kapele, ki so jih postavili krajevna zemljiška posestnika in njuni predniki v Hrašah, Smledniku, Spodnjih in Zgornjih Pirničah, v Šmartnem pod Šmarno goro in v Trbojah. Izvirna listina je izgubljena, ohranjena pa sta dva, skoraj enaka prepisa v zbirki Bini, ki jo je v prvi polovici 18. stoletja sestavil Giuseppe Bini (1689–1773), nadduhovnik v Huminu (Gemona) in je zdaj v Kapiteljskem arhivu v Vidmu (Udine) kot »pridružen fond Bini« z več zvezki.³

Ker je v obeh ohranjenih prepisih več očitnih in povsem enakih napak, je zelo verjetno, da nista bila narejena po izvorniku, ampak po že obstoječem in ne ravno natančnem prepisu. Kakor je razvidno iz besedila, sta prepisa skoraj identična, razlikujeta se le po nekaterih okrajšavah in deloma različni pisavi za krst (baptismum/baptismus). Del besedila je na začetku izpuščen, kar otežuje njegovo polno razumevanje.

Ker listina ni natančno datirana, prav tako pa v njej ni neveden kraj, kjer je bila izdana, njena poznejša datacija še danes sproža določene pomisleke,⁴ čeprav je bila že prepričljivo utemeljena.⁵ Okviren datum njenega nastanka je v besedilu listine sicer izražen v formulaciji "Actum est autem tempore Vdalrici pa(tria)rhe," vendar pa je datacija nastanka listine po letih vladanja posameznega patriarha, posebej ob ugotovitvi, da sta bila v 12. stoletju v presledku 39 let na oglejskem patriarhatskem prestolu dva patriarha s tem imenom,⁶ preveč splošna in nam ne pove dovolj. Pred podrobno analizo besedila listine in pred njeno primerjavo z drugimi listinami tistega obdobja je zato lahko že po nekaj stoletjih prišlo do nekritične in nezavedne uvrstitve nastanka listine v obdobje vladanja drugega, to je nepravlega patriarha.

1 Najbolj obširen in izpopolnjen pregled ohranjenega listninskega gradiva za slovensko etnično ozemlje v 12. stoletju je s slovenskimi regesti, delnimi prepisi v izvorniku in navedbami, kje so ti viri, še vedno: Franc Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, četrta knjiga (1100–1200), Ljubljana (1915).

2 Navadno je datirana z »okrog 1118«, kar bi lahko pomenilo tudi kakšno leto prej ali pozneje, vendar je na osnovi analize dveh drugih listin iz omenjenega leta to komaj verjetno.

3 Arhivio Capitulare di Udine (ACU), Fondo Bini, Documenta varia, vol. XXXI, c. 241r in Varia documenta antiqua n. I, vol. LIV, c. 56r

4 Primerjaj prispevek Jurija Šilca v tem zborniku.

5 Milko Kos, *Neznana listina o gorenjskih lastniških cerkvah 12. stoletja*, v: *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo*, letnik 20, št. 1–4 (1939), str. 236–238

6 Patriarh Ulrik I. (1086–1121), patriarh Ulrik II. (1160–1182)

V kazalu prepisov listin v zbirki Bini iz 18. stoletja je prepis te listine pod naslovom *Dismembratio capellarum a plebe S. Margharite* vstavljen med prepisa listin, ki sta datirana v leto 1146 in leto 1189.⁷ Ker je kazalo sestavljeno po kronološkem zaporedju nastanka listin, je iz tega razvidno, da je avtor zbirke in njenega kazala imenovano listino pripisal patriarhu Ulriku II. (1160–1182), kar pa, kot bomo pokazali v nadaljevanju, glede na druge vire in ugotovitve, ne more vzdržati kritične presoje. Že pri prvem od obeh prepisov listine je ob robu besedila naknaden prepis, ki listino datira v obdobje patriarha Ulrika I. (1086–1121).⁸ Iz primerjalne analize ohranjenih oglejskih listin v obdobju od 11. do 13. stoletja pa je tudi mogoče razbrati, da so listine brez natančne datacije in brez navedb kraja nastanka značilne prav za patriarha Ulrika I. iz plemiške rodbine koroških vojvod Eppenstein, ki je v njegovem času dosegla vrh politične moči.⁹ Kot oglejski patriarh pa Ulrik I. ni bil samo visok in vpliven cerkveni dostojanstvenik, ampak tudi mogočen posvetni gospod z obsežno zemljiško posestjo in grofovsko oblastjo v Furlaniji in Istri, ki je oglejski cerkvi z novimi ozemeljskimi pridobitvami vrnil tudi naslov mejnega grofa na Kranjskem.¹⁰ Istočasno kot oglejski patriarh je bil tudi opat v samostanu St. Gallen v Švici. Pogosto je bil na vojnih pohodih, v Furlanijo in v sosednje pokrajine pa se je prav med njegovim patriarhovanjem priselil velik del nemškega plemstva.

Vloga patriarha Ulrika I. je v obravnavani listini predvsem pokroviteljska, saj pri izvršitvi pravnega dejanja in nastanku listine ni bil osebno navzoč, pač pa je, kakor sledi iz sklepnega besedila listine, zato pooblastil oglejskega arhidiacona Otona, ki se je na njej po njegovem ukazu in v navzočnosti številnih prič tudi podpisal: »Ego Otto, Aquilegensis archidiaconus, iussu Ö(dalrici) pat(riar)che subscripsi.«¹¹ Čeprav nas ob okvirni dataciji

pritegne predvsem vsebina listine, pa je pozornost in kritičnost do bolj natančne datacije ob obhajanju visoke obletnice nastanka listine razumljivo še nekoliko večja.

Datacija in kratka vsebina listine

Prepisa listine v Kapiteljskem arhivu v Vidmu sta bila za slovensko zgodovinopisje dolgo neznana. Prvo zelo kratko navedbo o obstoju listine v zbirki Bini je v novejši zgodovinopisni literaturi leta 1870 z besedami »12. stoletje. Listina za Kranjsko« objavil štajerski deželni arhivar Joseph Zahn v svojih Arhivskih raziskavah v Furlaniji in v Benetkah.¹² Na podlagi te precej nejasne omembe sta transkripcijo prepisa listine v latinščini in regist listine v slovenščini s temeljito spremno študijo, ki osvetli tako čas nastanka listine kot njeno vsebino, leta 1939 objavila Milko Kos in Josip Žontar v članku *Neznana listina o gorenjskih lastniških cerkvicah v Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo*.¹³ Prvi fotografski preslikavi obeh prepisov iz Kapiteljskega arhiva v Vidmu sta bili izdelani v pripravah na praznovanje 900. obletnice nastanka listine in sta bili najprej tiskani v dveh občinskih glasilih.¹⁴ V pričujočem zborniku sta poleg obeh fotografskih preslikav, transkripcije in celovitega prevoda besedila prvič objavljena tudi transkripcija in prevod naknadnega pripisa na enem od prepisov izvorne listine.

V svoji spremni študiji je Milko Kos najprej z analizo listinskega formularja utemeljil pristnost in čas nastanka listine »okoli leta 1118«. ¹⁵ Do tega datuma je prišel s primerjavo z vsebinsko zelo podobno, tako imenovano »podjunsko listino«, ki so jo izdali za Vecelina iz Podjune. Ugotovil je, da obstaja med njima velika skladnost glede formularja in pravne vsebine. Obe listini sta tako imenovani noticiji, ki dokazujeta pravno dejanje, pri katerem je bilo več prič, ki so navedene na koncu besedila. Tudi podjunska listina govori o pridobitvi krstne in pogrebne pravice za Vecelinove cerkve na Spodnjem Koroškem. Za pridobitev pravice do krsta in pokopa je lastnik cerkva patriarhu Ulriku I. izročil svojo

7 Izločitev kapel iz župnije sv. Marjete. Glej slikovno prilogo št. 1

8 Voldaricus sive Voldarcus in sede Aquil(ejensi) floruit iuxta Ughell(um) an(no) 1086 usq(ue) ad an(num) ut ex dedicat(ione) eccl(es)ie Mosacen(sis) collegit, [1118 9 et ... Glej slikovno prilogo št. 2.

9 Reinhard Härtel, *Itenerar und Urkundenwesen am Beispiel der Patriarchen von Aquileia* (12. und 13. Jahrhundert), v: *Römische Historische Mitteilungen* 31, Wien (1989), str. 93–121; Rainer Puschnig, *Das Urkundenwesen der Patriarchen von Aquileia*, Institutsarbeit, Wien (1933), str. 10–14, etc.

10 Med glavnimi deli o zgodovini oglejskega patriarhata izstopata: Heinrich Schmidinger, *Patriarch und Landesherr*, Graz–Köln (1954) in Pio Paschini v *Storia del Friuli*, IV Edizione, Udine (1990). Slovenski zgodovinarji so o oglejskem patriarhatu pisali v sklopu splošne zgodovine, npr.: Milko Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja*, Ljubljana (1955), str. 137–184, v zadnjem obdobju se tudi temu področju posveča predvsem Peter Štih.

11 Na ukaz patriarha Ulrika sem podpisal jaz, Oton, oglejski arhidiacon.

12 Beiträge zur Kunde steiermarkischer Geschichtsquellen, 7 (1870), str. 93: »Band 64 enthält f. 56, 12. Jahrh., Urkunde für Krain.«

13 Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, letnik 20, št. 1–4 (1939), str. 236–243. Transkripcija je narejena po prepisu listine iz *Varia documenta antiqua n. I*, vol. LIV, c. 56r (prej zvezek 64, str. 56r)

14 Sotočje XIX, april 2018, št. 4, str. 20 in Kopitarjev glas, maj 2018, št. 4, str. 18

15 M. Kos, *Neznana listina*, str. 236–238. Glej op. 5.

	Sacramentarium Sancte Aquilejen. Eclē	—	1 ^o 1
	Evangelarium S. Aquilejen. Eclē	—	1 ^o 5
	Excerpta e quibusdam Libris Chorochoy Aquilejen. Eclē	—	1 ^o 9
	Excerpta & Brevaria membranaceo Carentino quod extabat penei iusto fontaninus Archiepm Aureum	—	1 ^o 11
	— Hymnarius Aquilejen.	—	1 ^o 15
	— Proprium Sanctam Eclē Aquilejen.	—	1 ^o 17.
769.	Testamentum Grati Diaconi de Medoretis	—	1 ^o 38
830.	Privilegium a Ludovico imp ^o concessum Monachib ^{us} S. marie in Valle Gratasij Trevirulij	—	1 ^o 42
855.	Privilegium Ludovici II. imp ^o pro Convento S. Michaelij in Dikano	—	1 ^o 43.
1030.	Donatio Ottonis et Adilongi Archiep ^o Medoretis — eadem Originulij in membrana	—	1 ^o 45
1038.	Diploma Conrad ^o imp ^o in favoribus militum	—	1 ^o 46
1051.	Testamentum Lamburge Monachi	—	1 ^o 47
1146.	Donatio Peregrini de Bedrojo Monasterio Mosacm.	—	1 ^o 50
1146.	Ratificatio donat ^o nep ^o p ^o d ^o p ^o r ^o alij de Vendrojo	—	1 ^o 55
	Dismembratio Capellarum a Plebe S. Margarithę	—	1 ^o 56
1189.	Donatio Ottonij de Varsinstanz Monasterio Mosacm.	—	1 ^o 57
1194.	Translatio Conradi de S ^o Daniele ad monasterio Mosacm.	—	1 ^o 58
1199.	Evidens Capelle S. Martini sub Plebe S. Jacobi	—	1 ^o 59
1206.	Emptio Capelle Aquilejen. in S. Petro de quadam p ^o r ^o in Aquileja	—	1 ^o 60
1211.	Testam ^o Dni Stephani de Fori Aquileje	—	1 ^o 61.
1216.	Excommunicatio contra Conventum S ^o p ^o r ^o de Damna, i ^o r ^o r ^o Capelle Aquilejen.	—	1 ^o 62.
1219.	Conventioes Trevirulij ad c ^o r ^o Communi Trevirij	—	1 ^o 73
1222.	Litterę Capituli Aquilejen. ad Delegatum S ^o p ^o r ^o de Trevirij P ^o r ^o r ^o	—	1 ^o 77

Kazalo (prepisov) listin v zbirki Bini z nedatirano listino o izločitvi kapel iz župnije sv. Marjete (Dismembratio capellarum a plebe S. Margharite), 18. stoletje (ACU, Fondo Bini, Varia documenta antiqua n. I, vol. LIV-01A)

kmetijo.¹⁶ Ker tudi ta listina ni datirana, si z njo sprva ni bilo mogoče pomagati, vendar pa je k ugotovitvi njene datacije pripomogla primerjava z vrsto prič v drugi listini, ki je bila izstavljena za samostan v Možacu (oz. Možnici, it. Moggio) 10. novembra 1118.¹⁷ Med pričami se v skoraj v enakem vrstnem redu ponavlja enajst imen, ki jih Kos tudi po vrsti navede in tako za podjunsko listino ugotovi, da »ni mogla nastati daleč po kraju in času od možaške«. Obe nedatirani listini pa sta si spet »po svojem formularju, piscu in pravni vsebini tako blizu, ... da tudi nastanek te verjetno ni daleč od 1118«.¹⁸

Josip Žontar je besedilo listine analiziral po vsebini, ugotovil istovetnost navedenih oseb z osebami v drugih znanih listinah tega časa in z navedbo virov razrešil imena krajev, ki jih listina navaja.¹⁹ Za lastnika navedenih kapel in cerkvic Eberharda in Bertolda, ki sta se za podelitev krstne in pogrebne pravice morala oddolžiti oglejski cerkvi in župniji Vodice s podelitvijo določenih zemljišč in oseb, sicer brez posebnih utemeljitev meni, da sta pripadala takratnemu sloju svobodnih vitezov. Razpolagala sta z obsežnimi zemljišči in imela oblast nad vrsto vasi, med drugim tudi nad Smlednikom. To ga je napeljalo k domnevi, da sta bila prednika rodu ministerialov iz Smlednika. O cerkvicah meni, da so bile to »majhne, preproste in morda sprva celo lesene kapelice ali cerkvice, ki so služile za dušne potrebe vaškim prebivalcem«.

Besedilo listine zbuja zaradi skopih navedb in odsotnosti drugih sočasnih virov številna vprašanja in napeljuje na mnoge domneve, za katere pa ni dovolj trdnih in prepričljivih dokazov. Na nekaterih mestih je težko razjasniti in ugotoviti tudi tisto, kar je zapisano. Vsebina besedila jasno kaže na proces, da podružnične cerkve, ki so lastniškega izvora, že

v začetku 12. stoletja s prevzemanjem župnijskih pravic (do krsta in pokopa) močno vplivajo na takratno cerkveno-upravno organizacijo.²⁰ Pravica do krsta in pokopa za imetnike lastniških cerkva ni mogla biti samo vir dohodka, saj je povezana še z drugimi funkcijami, ki jih za vaško prebivalstvo predstavlja domača cerkev.

Kratka vsebina prepisa listine oz. njen regist, ki sta ga v članku o neznani listini leta 1939 objavila M. Kos in J. Žontar, se glasi: »Heberard ... iz Kranjske da svoj alod oglejski cerkvi, zemljišče v Trbojah pa vodiški fari, pod pogojem, da prejmejo njegove kapele v Trbojah in Smledniku krstno in pogrebno pravico. Bertolf pa izroča Hartmanov alod, zemljišče simana, služabnika Diekera in Kacelina ter deklo Geppo; zato pa dobijo njegove cerkvice v Šmartinu pod Šmarno goro, v Zgornjih in Spodnjih Pirničah ter v Hrašah krstno in pogrebno pravico.«²¹

Na podlagi objave navedenega regesta, transkripcije prepisa besedila listine, ki je objavljena neposredno za registom,²² in glede na poznejšo uvrstitev krajevnih imen iz besedila listine v gradivo za historično topografijo Slovenije,²³ je vsebina listine postala široko dostopna raziskovalcem slovenske preteklosti v srednjem veku. Listina ni pritegnila pozornosti samo medievistov, ki so jo začeli upoštevati v sklopu širših pregledov in raziskav srednjeveške zgodovine na slovenskih tleh, ampak je še bolj vznemirila raziskovalce krajevnih zgodovine. Jurij Šilc je v Zgodovini župnije Šmartno pod Šmarno goro (2001) po Kos-Žontarjevi objavi ponatisnil tako regist kot tudi transkripcijo latinskega besedila.²⁴ Prav tako je bila objava latinskega besedila listine in slovenskega regesta glavni vir pri pisanju zgodovine najstarejšega obdobja tudi za druge kraje, ki so omenjeni v besedilu listine: za zgodovino župnij Trboje²⁵ in župnij Pirniče.²⁶

Transkripcija prepisa listine s kritičnimi opombami

Transkripcija je narejena po digitalnem posnetku prepisa listine iz Kapiteljskega arhiva v Vidmu, Fondo Bini, Varia documenta antiqua n. I, vol. LIV,

16 F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev, tretja knjiga (1001–1100), Ljubljana (1911), str. 222–223, št. 383 in A. Jaksch, Monumenta historica ducatus Carinthiae, tretja knjiga (811–1202), Klagenfurt (1904), str. 187, št. 482. Oba listino postavljata v obdobje vladanja patriarha Ulrika I. (1086–1121).

17 F. Kos, Gradivo IV, str. 29–31, št. 56 postavlja notarski prepis ustanovne listine možaškega samostana iz leta 1263 v leto 1118 (10. november), medtem ko ga A. Jaksch, MHDC III, str. 191, št. 495 uvršča v leto 1090 (10. novembra). R. Härtel, Die älteren Urkunden des Klosters Moggio, Wien (1985), na str. 78–80 objavlja njeno celotno besedilo s kratkim registom in pojasnili, predvsem pa ob njej navaja tudi vse druge objave besedila in registov listine. Vsi avtorji objav so notni v oceni, da je navedeno leto nastanka listine 1070 napačno, njihova datacija pa je zelo neenotna. Poleg že omenjenih datacij F. Kosa in A. Jakscha jo postavljajo tudi v leta 1085, 1086, 1099 in 1119. Zelo blizu Kosovi dataciji je pripis na prepisu obravnavane listine, ki se sklicuje na Ferdinanda Ughellija iz leta 1720. M. Kos je (v: Neznana listina, str. 238) na podlagi 12. indikcije prevzel tolmačenje svojega očeta in pri tem poudaril, da »omenjanje škofa Andreja, ki pa ni bil škof v istrskem Novem gradu (Cittanova), ampak v mestu Heracliana ali Cittanova v beneških lagunah, dovoljuje v zvezi z indikcijo edino ta [10. november 1118] datum.«

18 M. Kos, Neznana listina, str. 238

19 J. Žontar, Navedeno delo, str. 238–242

20 Prim.: Janez Höfler, O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem, Ljubljana (2016), str. 43

21 Kos-Žontar, Neznana listina, str. 242

22 Prav tam, str. 242–243

23 Milko Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), Ljubljana (1975)

24 Jurij Šilc, Zgodovina župnije Šmartno pod Šmarno goro, Šmartno pod Šmarno goro (2001): regist na str. 4–5 in transkripcija na str. 5 pod op. 10 in na notranjem zavihku ovitka

25 Janez Stare – Matevž Kepec, Župnija Trboje prvih sto let, Trboje (2012), str. 12, 19–20.

26 Stane Okoliš, Zgodovina območja župnije Pirniče, v: Župnija Pirniče : 30 let, Pirniče (2015), str. 8–10.

c. 56r,²⁷ naknadno pripisani naslov na vrhu prepisa listine in pripis na desnem robu pa je iz prepisa listine v Documenta varia, vol. XXXI, c. 241r.²⁸ Pripis na desnem robu do zdaj še ni bil objavljen.

In no(m)i(n)e s(an)c(t)e et individue trinitatis. Notum sit omnibus [Christi fidelibus tam]²⁹ presentibus quam futuris, qualiter Heberardus³⁰ ... de Carniola³¹ locum qui³² ... habitantes in plebe s(anc)te Margarete virg(inis), allodium suum Aquilegiensi aec[clesie dedit] sub ea scilicet cautione, ut suis capellis, ab eorum antecessoribus et a se ipsis³³ ad honorem s(anc)ti Martini et s(anc)ti Ödalrici³⁴ constructis, baptismum ac mortuorum sepulturam perhenniter acquirent.³⁵ Bertolfus³⁶ vero aeclesiis, que sibi attinent, integro modo omnem iustitiam bap[ti]smi³⁷ ac sepulture acquisivit. Hec autem sunt loca:³⁸ Villa s(an)c(t)i Martini et utrumque Bernh³⁹ et Grasach, pro quo dedit Hartmanni allodium ex integro atque unum mansum summani⁴⁰ in eodem loco, cum omni iustitia atque c(om)munione. Insuper

27 ACU, Fondo Bini. Prejšnja arhivska oznaka: zv. 64, list 56r

28 ACU, Fondo Bini. Prejšnja arhivska oznaka: zv. 32, list 241

29 Dodatek v oglatih oklepajih je dopolnilo besedila po vzorcu enake publikacijske formule v listinah Ulrika I. (M. Kos, str. 237).

30 Začetni H kaže na značilnost takratnega pisanja na romanskih tleh (M. Kos, Neznana listina, str. 238). Naslednjič je ime zapisano kot Eberardus. Po vsej verjetnosti gre za Eberharda iz Kranja, »ki se okoli 1085 do 1097 večkrat omenja kot priča v 'Creina' oziroma 'Chreina', to je v Kranju« (J. Žontar, Neznana listina, str. 239).

31 'Crein' (Kranj) v izvorniku je avtor ali prepisovalec listine na tem mestu »latiniziral s 'Carniola', misleč, da je 'Creina' Kranjska« (Žontar, prav tam). V nasprotju s tem objava prepisa listine na str. 242 v regestu (zmotno?) navaja Kranjsko: »Heberard ... iz Kranjske«.

32 Na kaj se nanaša 'locum qui ...' – brez nadaljevanja – ni jasno. »Žalibog ima prepis listine ravno tam, kjer je ta navajala najbrž obe osebi takoj ob začetku, največjo vrzel« (Žontar, prav tam).

33 Pričakovali bi 'a se ipso', torej 'od njega samega'. Množinski izraz morda pomeni, da je bil v izpuščenem besedilu že na začetku poleg Eberarda imenovan tudi Bertolf. S tem se sklada tudi množinska oblika 'acquirent' v nadaljevanju.

34 Tako za svetnika kakor za patriarha danes uporabljamo ime Ulrik, Ulrico (ital.), Ulrich (nem.).

35 Popravljen z nadpisanim 'c' iz aquirent.

36 Po vsej verjetnosti je Bertolf samo druga oblika za Bertolda, »ki se omenja tudi v Kranju kot priča med 1050 do 1090«, saj »najdemo v virih 11. in 12. stoletja prvo obliko poleg druge« (Žontar, prav tam).

37 Prvotni zapis 'baptismi' je vidno popravljen v precej redkejšo obliko 'baptismi', ki jo je prepisovalec, kot moremo domnevati, videl v predlogi. Iz tega lahko sklepamo, da je pričujoči prepis pristnejši kot prepis v vol. XXXI, c. 241r.

38 Identifikacija navedenih krajev ima Žontar na str. 239.

39 Historična topografija Kranjske (1. e-izd. verzija 1.0) razlaga ime Bernh »kot nerazrešeno kratico imena Bernhart. Utrumque Bernh bi torej bila oba Bernharda, eden v Zgornjih, drugi v Spodnjih Pirničah«.

40 Po Žontarju (str. 240) naj bi bilo to »pogrešno zapisano namesto 'mansus simmani'«. Razlagi njegovega pomena posveča kar dve strani besedila.

dedit duos famulos Diekerum et Kacelinum atque unam ancillam nomine Geppam. Ast Eberardus baptismum et sepulturam in Trebesbach et Flendnic sue parti acquisivit, pro quo mansum in Trebespach situm suprad(ict)e plebi dedit. Huius rei testes sunt. Demo decanus,⁴¹ Peruvinus,⁴² Gotescalus,⁴³ de laicis vero Haruucicus de Vgen,⁴⁴ qui hoc idem allodium⁴⁵ aeccl(es)ie tradidit, Amilgor,⁴⁶ Hartuucicus, Dobroh de Sequinga,⁴⁷ Hartmannus, Wilherus, Altmannus et alii quamplures. Actum est autem tempore Ödalrici pa(tria)rhe atque Gotescali, qui tunc plebanus fuit.

Ego Otto, Aquilegensis archidiaconus, iussu Ö(dalrici) pat(riar)che subscripsi.

Dodatka iz prepisa v vol. XXXI, c. 241r

Naslov: Dismembratio capellarum a plebe S.

Margarite

Ex Tabulario Aquilejen(sis) sa(e)c(uli)

XII.

Pripis na desnem robu: Voldaricus sive Voldarcus in sede Aquil(ejensi) floruit iuxta Ughell(um)⁴⁸ an(no) 1086 usq(ue) ad an(num) ut ex dedicat(ione) eccl(esi)e Mosacen(sis) collegit, [1]118 9⁴⁹ et ex concessio Henric(us) IV. Marchiam Carniole eid(em) restituit an(no) 1093.⁵⁰

41 Kos (str. 236) razlaga, da gre ime 'Demo' »na račun neveščega čitanja oziroma prepisovanja« dejanskega imena 'Adam'.

42 Podobno razlaga ime 'Peruvinus' kot popačenko imena 'Vavinus'. V dokaz navaja odlomek iz listine patriarha Bertolda, objavljene v: Bernardus Maria de Rubeis, Monumenta ecclesiae Aquilejensis, Argentinae (Strasbourg) 1740, col. 552: »Ego Adam, Decanus subscripsi. Ego Vavinus Presbyter subscripsi« (Kos, prav tam).

43 Gotskalk, kakor ga sloveni Žontar (str. 239), je naveden še enkrat ob koncu listine kot župnik v Vodicach.

44 Ime se nanaša na gorenjske Begunje (Kos 238). Nenavadno je, da je beseda (v obeh prepisih) zapisana z diakritičnim znakom (tu) nad oziroma (v zv. XXXI) za prvim e-jem.

45 Verjetno Eberhardov alod

46 Ime je »nemara potvorjeno iz Helmger« (Kos, str. 238).

47 Ime Dobroh zveni slovansko. »Na misel hodi pri tem zgornjekoroški kraj Obergottesfeld, ki ima svoj pol slovenski in pol nemški naziv po nekem Dobrohotu.« Ime kraja Sequinga pa »zveni kot številna bavarska krajevna imena s končnico na -ing« (Kos, prav tam).

48 Ferdinandus Ughelli – Nicolaus Coleti, *Italia sacra sive de episcopis Italiae et insularum adjacentium, Tomus 5, complectens patriarchales in Italia singularis dignitatis ecclesias ... editio secunda, aucta et emendata cura et studio Nicolai Coleti, Venetiis 1720, col. 58–59.*

49 Možaška cerkev je bila posvečena leta 1119. Zdi se, da je zapisovalec prvo enico (za tisoč) izpustil in napisal najprej 110, potem 0 popravil v 8 in nazadnje dodal pravo letnico 9.

50 Prim. F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev, zv. III, str. 235–236, št. 400

1181
243

Memoratio Capellar a Pleb. S. Margharit. ~~cap~~ 241
 Et Tabulario Aquilejen. sac. XII. in Cornista

In Noe Jero & individua Trinitati. Notum sit dñs. . . . Voldomius
 -- pñs quam futuris qualis. Hebrardus. . . . de Car. dñs Voldomus
 nobis bonis qui --- habitantibus in pleb. S. Margharite in sede Aquil.
 Virg. alodium suum Aquilegensi ali. . . . sub ed. scilicet Honoris iuris
 curioni ut suis Capellis ad eor. antecessorib. et a. H. pñs 1046. uny
 ad honorem S. Martini, et S. Odalrici construis. Sup. ad. an. ut.
 rimum ac mortuor. sepulturam perhennit. acquisit. ex didic. Cede
 Bertolfus w. aclejis qui sibi actinens. integro modo Mosan. dñs
 omnino justitiam baptisim. ac sepulturam acquisivit. See 1189. et ca
 ante sunt loca. Villa Sci. Martini. et unumque Berch Comps. H. m. c.
 et Frasaeh. pro quo dedit Hartmani alodium et integro IV. Martini
 atque unum manum summam in eodem loco. cum omni Carniol. ced.
 iustitia atque emunione. jussit dedit decem famulos die. n. pñs an.
 rerum et lactimans atque unam ancillam nomine 1093.
 Teypan. At Hebrardus baptismum et sepulturam in
 inderbach. et stendie suo parti acquisivit pro quo manum
 in rdespach. situm supra. pleb. dedit H. m. c. in H. m. c.
 Demo Ricanus. Porvinus. Gottcalus. de. laicijs vero Haru-
 uicus de Vegen qui hoc idem alodium acletric. tradidit.
 Amilgo. Hartuicus. Dobro. de Sequinga. Hartmannus.
 Wilhelmus. Altmannus et alij quamplures. Actum est aut
 tempore Odalrici patre atque Gottcali qui tunc plebanus
 fuit

Ego Otto Aquilegensi Archidiaconus in su. O. patre subscripsi.

cap.

Digitalni posnetek prepisa listine z dodanim naslovom in pripisom na desni strani iz 18. stoletja (ACU, Fondo Bini, Documenta varia, vol. XXXI, c. 241r)

Prevod besedila prepisa listine

V imenu svete in nedeljive Trojice. Naj bo znano vsem [kristjanom, tako] sedanjim kakor bodočim,⁵¹ da je [dal] Eberhard⁵² ... iz Kranja ... na območju⁵³ prebivalcev župnije sv. Marjete, device,⁵⁴ oglejski cerkvi svoj alod,⁵⁵ in sicer pod pogojem, da bosta njegovi kapeli, ki so ju njihovi predniki in oni sami⁵⁶ zgradili v čast sv. Martina (v Trbojah) in sv. Urha (v Smledniku) za vedno dobili pravico do krsta in pogreba umrlih. Bertold pa je za sebi pripadajoče cerkve v celoti pridobil vse pravice do krsta in pogreba v naštetih krajih: vas Šmartno in oboje Pirniče (Zgornje in Spodnje) ter Hraše. Za to je dal v celoti Hartmanov alod in kmetijo simana⁵⁷ v istem kraju z vsemi pravicami in skupno posestjo. Poleg tega je dal še dva hlapca, Diekera in Kacelina, ter dekló z imenom Geppa. – Medtem ko je Eberhard za svoj delež pridobil krstno in pogrebno pravico v Trbojah in Smledniku, za kar je dal prej omenjeni (vodiški) župniji kmetijo v Trbojah. Priče tega dejanja so: dekan Adam, Vavinus, Gotskalk, izmed laikov pa Harvik iz Begunj, ki je dal cerkvi prav ta alod, Amilgor (Helmger), Hartvik, Dobroh iz Sequinga, Hartman, Wilher, Altman in številni drugi. To pa je bilo narejeno v času patrijarha Ulrika in Gotskalka, ki je bil takrat (vodiški) župnik. Na ukaz patrijarha Ulrika sem podpisal jaz, Oton, oglejski arhidiakon.

Dodatka iz prepisa v zv. XXXI, str. 241r

Naslov: Odcepitev kapel od župnije sv. Marjete

Iz oglejskega arhiva 12. stoletje

Pripis na desnem robu: Voldaricus ali Voldarcus

(Ulrik) je, kakor pravi Ughelli, uspeval na oglejskem sedežu od leta 1086 in, kakor je razbral iz posvetitve možaške cerkve, do leta [1]118/9.

In Henrik IV. mu je s privolitvijo leta 1093 vrnil Kranjsko marko.⁵⁸

Sklep

Oglejska listina iz leta 1118 o podelitvi krstne in pogrebne pravice šestim cerkvam v župniji Vodice poleg najstarejših imen krajev, oseb in njihovega položaja razkriva, da so bile v tem delu Gorenjske že okrog leta 1100 številne manjše cerkve, ki so jih za krajevne potrebe postavili krajevni zemljiški posestniki, čeprav najprej še brez duhovnika in župnijskih pravic.⁵⁹ S podeljevanjem zemljišč in odvisnih oseb v zameno za pravico do krsta in pokopa pri omenjenih lastniških cerkvah pa se je že takrat postopoma in deloma začela spreminjati dotedanja cerkveno-pravna organizacija župnij, ki je v naslednjih stoletjih najbolj zaznamovala življenje ljudi v omenjenih krajih.

51 Dodatek (v oglatih oklepajih) je dopolnilo besedila po vzorcu enake formule v listinah Ulrika I. (Kos, str. 237).

52 V izvorniku na tem mestu Heberardus, kasneje Eberardus. Oseba je verjetno »istovetna z nekim Eberhardom, ki se omenja okoli 1085 do 1097 večkrat kot priča ... v Kranju« (Žontar, str. 239).

53 »Na območju prebivalcev« je le poskus smiselnega prevoda v pomanjkljivem zapisu listine nejasnega zapisa: 'locum qui (kraj, ki) ... habitantes (prebivalce)'.

54 Takratne obširne župnije Vodice, ki je obsegala vse navedene kraje.

55 Alod etimološko pomeni polno lastnino, s katero lastnik svobodno razpolaga. Slovar slovenskega knjižnega jezika ga razlaga kot »dedna zemljiška posest fevdalcev, prosta vseh obveznosti«.

56 Pričakovali bi zapis: »njihovi predniki in on sam«, vendar nastopa v listini množinska oblika, kar namiguje na to, da je listina v izpuščenem besedilu navajala obe osebi, tako Eberharda kot Bertolda.

57 Siman pomeni »kmetskega podložnika, ki je bil dolžan skrbeti za jezdne konje, oziroma opravljati posle brzih slov« (Žontar, str. 241).

58 Jezikovni pregled transkripcije in prevoda prepisa listine s pripombami je potrpežljivo in natančno opravil mag. France Baraga, za kar se mu toplo zahvaljujem.

59 Primerjaj op. 20. Janez Höfler, *Navedeno delo*, str. 43